

Przystępnie o „co” oraz „dlaczego” w filozofii współczesnej

Recenzja książki: *Krótką historia filozofii współczesnej*,
red. Tadeusz Gadacz, Stentor, Warszawa 2023, s. 609

Sebastian Stokłosa

(Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny)

Recenzowana pozycja jest skierowana do studentów i laików, którzy chcą zapoznać się z podstawami różnych kierunków oraz najważniejszymi poglądami myślicieli filozofii współczesnej, tutaj rozumianej jako filozofia XX wieku. Treść została wzbogacona o przybliżenie sylwetek myślicieli z drugiej połowy XIX wieku, ponieważ zapewnia to niezbędny kontekst dla historii wielu kierunków filozoficznych.

Na książkę składają się 22 rozdziały, przy czym każdy z nich ma mniej więcej taką samą strukturę: najpierw otrzymujemy wprowadzenie do danego nurtu, przedstawiające jego charakterystykę i najistotniejsze dla niego wartości, a następnie ukazywane są sylwetki najważniejszych myślicieli danej filozofii. Szesnaście pierwszych rozdziałów zostało napisane przez Tadeusza Gadacza, cztery kolejne przez Pawła Dybla, a dwa ostatnie odpowiednio przez Wojciecha Sadego i Magdalenę Środę. Profesor Dybel został zaproszony do sporządzenia tekstów o psychoanalizie, postmodernizmie, strukturalizmie i poststrukturalizmie, prof. Sady wystąpił w roli eksperta od filozofii analitycznej, natomiast prof. Środa jako znawczyni filozofii feministycznej. Pozostałe tematy, które znajdują się w części napisanej przez prof. Gadacza, to filozofia życia, fenomenologia, pragmatyzm i inne dwudziestowieczne nurty filozoficzne. Główna część książki została poprzedzona wstępem prof. Gadacza, w którym wskazuje on przyczyny różnorodności kierunków filozoficznych w minionym wieku, zarówno tych

kulturowych, społecznych, jak i naukowych, posiłkując się przy tym wynikami o. Innocentego M. Bocheńskiego. Krakowski badacz czyni przy tym ciekawe uwagi o znaczącej roli kryzysów: od kryzysu ekonomicznego po kryzys u podstaw matematyki, które sprawiły, że filozofia współczesna nabrała znanego nam kształtu. Monografię kończą indeksy osobowy i rzeczowy, który pozwala łatwo zlokalizować interesujące nas tematy oraz porównać różne sposoby rozumienia tego samego pojęcia przez poszczególne nurty.

Teksty tego rodzaju najlepiej oceniać pod kątem kilku czynników: zrozumiałości treści; sposobu przekazywania wiedzy i nowej terminologii czytelnikowi; kompletności i merytoryczności opisu zagadnień, a także tego, jak mocno dana pozycja zachęca czytelnika do sięgnięcia po dalszą literaturę. W niniejszej recenzji skupię się na analizie i ocenie rozdziału opisującego filozofię analityczną, choć szczerze polecam sięgnięcie po całą monografię. Mój wybór jest podyktowany z jednej strony stosunkowo niewielką liczbą pozycji wprowadzających do filozofii analitycznej, a z drugiej doborem badacza do napisania właśnie tego rozdziału.

Wojciech Sady jest historykiem i filozofem nauki, autorem kilkunastu książek i tłumaczeń, a także – co istotne dla oceny tego tekstu – specjalistą od myśli Ludwiga Wittgensteina. Badacz ten ma również znaczne doświadczenie w zakresie nauczania filozofii analitycznej i filozofii nauki. Znany jest z publikacji przeglądowych na temat filozofii nauki, do tej pory nie napisał jednak żadnego tekstu przekrojowego z historii filozofii analitycznej.

Na rozdział XXI: *Filozofia analityczna – okres klasyczny* składa się 14 podrozdziałów różnej długości. Struktura przedstawia się następująco: wstęp, będący zarysem tematu; podrozdział o początkach filozofii analitycznej, czyli o powstaniu i rozwoju logiki matematycznej; dalej ukazanie sylwetek czterech logików i filozofów: Gottloba Fregego, Bertranda Russella, George'a Edwarda Moore'a oraz Wittgensteina we wczesnej fazie jego działalności. Na kolejnych stronach znajduje się opis empirystów logicznych: Karla Poppera oraz Szkoły Lwowsko-Warszawskiej wraz z charakterystyką jej poszczególnych badaczy. Ta część została zakończona opisem późnej filozofii Wittgensteina. Zaraz po tym otrzymujemy przybliżenie oksfordzkiej filozofii języka potocznego wraz z sylwetkami tworzących ją myślicieli oraz rysy wczesnych amerykańskich filozofów analitycznych. Podrozdział 13 poświęcony jest natomiast filozofii nauki po 1962 roku. Zamieszczono tu sylwetki Ludwika Flecka, Thomasa Kuhna, Imrego Lakatosa oraz Paula

Feyerabenda. Całość kończy kilkustronicowy przegląd najważniejszych filozofów analitycznych po 1970 roku wraz ze zwięzłym opisem ich osiągnięć.

Na samym początku warto zaznaczyć, że rozdział opracowany przez prof. Sa-dego przedstawia kompetentnie prawie wszystkie wspomniane tematy. Opis początków filozofii analitycznej jest wyjątkowo informatywny – pokazuje, że od samego początku w omawianym nurcie funkcjonowało wiele znaczeń słowa „analiza”. Niejednorodność rozumienia tego pojęcia prowadziła do różnych, często niedających się ze sobą pogodzić, metod. Tym, co je łączyło, były takie wartości jak ścisłość i przejrzystość myśli oraz chęć wyjaśnienia problemów, w tym filozoficznych, przez sprowadzenie ich do pewnej poznawalnej formy. Jako wzorcowy tekst, wyznaczający zarazem moment narodzin filozofii analitycznej, autor wskazuje *On Denoting* Bertranda Russella¹ z 1905 roku. Przedstawienie treści odnoszących się do logiki, zarówno klasycznej, jak i nieklasycznych logik, które zostają wspomniane w podrozdziale poświęconym Szkole Lwowsko-Warszawskiej, zawiera wnikliwy opis tematu, lecz nie jest przytłaczające dla osób niezaznajomionych głębiej z logiką.

Filozofia nauki – przy czym reprezentują ją nie tylko empiryści logiczni, ale i ci działający po 1962 roku – została omówiona w sposób wyczerpujący, zrozumiała i przejrzysta. Główne spory są jasno zarysowane, aczkolwiek pozostawiono je bez ostatecznej odpowiedzi, aby zaciekawić czytelnika i sprawić, by sięgnął po inne teksty. Bardzo wartościowym, jak też zaskakującym wyborem jest umieszczenie wraz z opisem myśli Kuhna i Lakatosa ustaleń polskiego myśliciela – Flecka. Wprost nie zostaje on jednak określony jako filozof analityczny. Zdaje się, że niełatwo byłoby go jednoznacznie zaklasyfikować do któregoś z nurtów. Ciekawe wydaje się, że nurt w filozofii nauki zaczynający się od przemyśleń Kuhna i Feyerabenda autor nazywa „zupełnie nieanalityczn[ym]” (s. 456). Otwiera to pole do debaty nad tym, czym jest współczesna analityczna filozofia nauki, skoro zasadniczo wspomnianych dwóch filozofów utworzyło istotny rdzeń dzisiejszej filozofii nauki.

Zdecydowanie najbardziej wartościowymi podrozdziałami, szczególnie z perspektywy studenta, są te poświęcone wczesnym i późnym rozważaniom Wittgensteina. Ten stosunkowo trudny do zrozumienia dla laika filozof na stronach rozdziału staje się zrozumiały, a wręcz zachęcający do dalszego pogłębiania wie-

¹ Zob. B. Russell, *On Denoting*, „Mind” 1905, t. 14, nr 56, s. 479–493. Polski przekład zob. tenże, *Denotowanie*, tłum. J. Pelc, w: *Logika i język*, red. J. Pelc, Warszawa 1967, s. 253–275.

dzy o nim. Rozbicie myśli Wittgensteina na dwa okresy ma też istotny wpływ na płynność, z jaką czyta się omawianą monografię, jako że następujące po nich opisy filozofii i szkół filozoficznych zostają odniesione do odpowiednich książek Wittgensteina. Mianowicie empiryści logiczni są ukazani w kontekście wczesnej filozofii, a oksfordzka szkoła filozofii języka i filozofia nauki po 1962 roku w zestawieniu z późną filozofią austriackiego myśliciela. Rozdział przedstawia czytelnikowi także jeden z najciekawszych wątków interpretacji Wittgensteina przez Sadego, sprowadzający się do konstatacji, że *Traktat logiczno-filozoficzny* traktuje o sensie życia, a dokładnie o tym, że jest on niewyraźalny.

Recenzowana pozycja ma jednak pewne niedociągnięcia w kwestii historii Szkoły Lwowsko-Warszawskiej i jej wpływu na filozofię analityczną. Chociaż z interesującego nas tu rozdziału możemy się dowiedzieć o wpływie Fregego na Wittgensteina, to nie ma tu mowy o jego wpływie na Jana Łukasiewicza ani o tym, że to właśnie Łukasiewicz, na długo przed innymi współczesnymi mu logicznymi, dostrzegał i wychwalał pracę Fregego jako znaczącą². Biogramy członków Szkoły są przy tym skromne – zawierają zaledwie po kilka zdań odnośnie do ich życiorysów. Biogram Łukasiewicza składa się z tylko jednego zdania o jego dokonaniach. Pozostała część podrozdziału została poświęcona opisowi osiągnięć innych członków Szkoły.

W ostatnim podrozdziale Sady pisze, że „filozofowie analityczni z lat 1903–1970, pełni misjonarskiego zapału, zupełnie nie interesowali się historią filozofii” (s. 505). W kontekście Szkoły Lwowsko-Warszawskiej oraz Koła Krakowskiego jest to niestety pewne uproszczenie. Sam Łukasiewicz zapoczątkował wszak tradycję badań nad historią logiki, dowodząc między innymi, że sylogistyka Arystotelesa, logika Chryzypa i sylogistyka średniowieczna to zupełnie różne systemy logiczne.

Jeżeli zaś chodzi o stylistykę, warto podkreślić, że tekst czyta się niezwykle płynnie. Struktura rozdziału to kompromis między przedstawieniem zagadnienia w postaci ciągu historycznego i ciągu logicznego, co wywołuje u czytelnika poczucie, że poznaje od załączka coraz bardziej rozwiniętą i zróżnicowaną filozofię. Ma się jednocześnie dobry wgląd w to, jakie książki i dlaczego inspirowały kolejnych badaczy. Język rozdziału to w znacznej mierze zapis wykładu Sadego.

² Taką opinię utrzymywał Heinrich Scholz. Por. tenże, *Mowa i myślenie. Komunikat o nowych wspólnych celach badań podstawowych prowadzonych w Polsce i Niemczech*, tłum. J. Pluta, w: *Fenomen Szkoły Lwowsko-Warszawskiej*, red. A. Brożek, A. Chybińska, Lublin 2016, s. 194.

Jeżeli czytelnik miał przyjemność słuchać tych wykładów na żywo lub na kanale YouTube, to bez problemu rozpozna charakterystyczny, zarazem ekspresyjny i bardzo przystępnie przedstawiający rzeczy, styl wypowiedzi autora. Kolejne terminy i zagadnienia są wprowadzane w sposób na tyle naturalny i wynikający z logiki wyvodu, że nie tylko student filozofii, ale nawet zupełny laik powinien bez problemu zrozumieć jego treść i mieć możliwość zagłębić się w tę tematykę. Recenzowana pozycja unika przy tym szczegółowych sporów w ramach filozofii analitycznej, zaznaczając jednak, że takowe istniały, co stwarza okazję, żeby czytelnik sięgnął po dalszą lekturę. Nie do przecenienia są także indeks rzeczowy i indeks nazwisk znajdujące się na końcu książki, które pozwalają łatwo zlokalizować interesujące nas tematy.

Nie przesadzę, stwierdzając – a sędzę, że z ust studenta ma to pewną wartość – iż gdybym przystępował do egzaminu z historii filozofii współczesnej, sięgnąłbym po tę monografię jako lekturę porządkującą i wskazującą konkretne obszary oraz pozycje, w które mogę się zagłębić. To świetny pierwszy krok w nauce tego tematu – książka realizuje bowiem wszystkie zadania, które stoją przed tekstem wprowadzającym.

Bibliografia

- Russell B., *Denotowanie*, tłum. J. Pelc, w: *Logika i język*, red. J. Pelc, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. 253–275.
- Russell B., *On Denoting*, „Mind” 1905, t. 14, nr 56, s. 479–493.
- Scholz H., *Mowa i myślenie. Komunikat o nowych wspólnych celach badań podstawowych prowadzonych w Polsce i Niemczech*, tłum. J. Pluta, w: *Fenomen Szkoły Lwowsko-Warszawskiej*, red. A. Brożek, A. Chybińska, Academicon, Lublin 2016, s. 191–221.